

Pravdivý příběh irské matky o pátrání po ztraceném synovi

PHILOMENA

Martin Sixsmith

Předloha cenami ověřeného filmu

PHILOMENA

Martin Sixsmith

argo

Přeložila Miroslava Kopicová

Philomena

Czech edition © Argo, 2015

Foreword Copyright © Dame Judi Dench 2013

Copyright © Martin Sixsmith 2009

Czech foreword © Michaela Marková, 2015

Translation © Miroslava Kopicová, 2015

Cover Art © 2013 Philomena Lee Limited, Pathé Productions Limited,
British Film Institute and British Broadcasting Corporation.

ISBN 978-80-257-1629-8 (váz.)

ISBN 978-80-257-1698-4 (e-kniha)

Úvodní slovo

Philomena je pozoruhodný příběh pozoruhodné ženy. Philomena Lee byla naivní dívka, jejímž jediným hříchem bylo, že přišla do jiného stavu mimo svazek manželský. Irská společnost, jíž dominovala katolická církev, ji „uklidila“ do kláštera, a tam porodila krásného chlapce. Po tři roky se o malého Anthonyho starala a mezitím pracovala v klášterní prádelně. Pak ji, stejně jako tisíce dalších „padlých žen“, donutili, aby se svého dítěte vzdala, což bylo podmínkou pro její propuštění z téměř otrockých podmínek, v nichž žila.

Takový byl v Irsku v padesátých letech osud mnoha mladých matek s nemanželskými dětmi. Teprve zcela nedávno se irská vláda omluvila za to peklo, jímž si musely projít. Philomenin příběh je ale výjimečný. Tato kniha, i film, který je podle ní natočen, vypráví příběh o tom, jak svého ztraceného syna desítky let hledala. Popisuje její nejistotu, naději i okamžiky zoufalství. A nakonec odhaluje pozoruhodnou lidskou bytost s úžasnou mravní silou a vpravdě pokořující schopností odpustit. Je pro mě ohromující, že přese všechno, co se jí přihodilo, má Philomena stále silné náboženské cítění. Ačkoli ke světu přistupuje kriticky a o svých zkušenostech mluví velmi otevřeně, její víra je neotřesitelná – stejně silná, jako bývala vždy.

Když mě požádali, abych hrála roli Philomeny v nádherném filmu Stephena Frearse, přemítala jsem o vlastním irském dědictví. Moje maminka byla Irka, narodila se v Dublinu a celá její rodina byli Irové. Tatínek se narodil v Dorsetu, ale odjel s rodiči do Irska, když mu byly

tři roky. Vyrosl v Dublinu a studoval na Trinity College, stejně jako všichni mí bratřenci a sestřenice.

I když byla maminka vychovávána jako metodistka, navštěvovala katolickou školu a vím, že na některé z jeptišek moc ráda vzpomínala. Její víru uznávaly, a tak byla omluvena z katolických modliteb a směla místo toho oprašovat sochy. Maminka říkávala, že měla příjemnou povinnost „udržovat Pannu Marii v čistotě“.

Takže jsem měla radost, že ani kniha Martina Sixsmitha, ani Frearsova filmová adaptace tato témata přehnaně nezjednodušují a neukazují katolickou církev jen v neúprosně negativním světle. Role církve je zde, naprosto oprávněně, důkladně prozkoumána, ale opatrně, tak, aby to, co se stalo, nebylo zkresleno. Byla to jiná doba. Ten systém byl hrozný.

Ale mnoho jeptišek bylo laskavých a ne se všemi dívkami v jejich péči se zacházelo krutě.

Stejně jako tomu bylo u většiny lidí v padesátých a šedesátých letech, moje rodina vůbec nevěděla, že se něco takového v Irsku děje. Philomena ale nebyla zdaleka ojedinělým případem. Nesčetné matky a děti byly od sebe odtrženy a mnohé z nich se dodnes hledají. Je to hrozné, naprosto otřesné. Takže doufám, že Philomenino hrdinské hledání a odvaha, s níž dovolila, aby byl její příběh odvyprávěn, přinesou útěchu těm, které potkal podobný osud.

Při natáčení filmu jsem si byla vědoma velmi reálné zodpovědnosti spočívající v tom, že představuji žijící osobu, a mělo to na mě velký vliv. Cítila jsem, že postavu Philomeny vnímám nesmírně silně. Byla to velká výzva, ale bylo fantastické moci si promluvit s Philomenou samotnou, obrátit se na ni, když jsem potřebovala. Umožnilo mi to uchopit jádro postavy způsobem, jaký nebyl možný, když jsem hrála Alžbětu I. nebo Iris Murdochovou, které byly obě už dávno mrtvé. Moc ráda jsem se dívala na některé záběry, které jsme natočili, s Philomenou, jež seděla vedle mě, s rukou položenou na mém rameni.

Nesmírně silně jsem vnímala její reakce na film a velmi pozorně jsem ji sledovala, když jsme se dostali k místu, kde se objeví dětský herec, který hraje jejího ztraceného syna.

To, co jsem si přála ze všeho nejvíc, bylo, aby ji film pravdivě vystihl a aby pravdivě vystihl knihu Martina Sixsmitha. Pracovala jsem se Stephenem Frearsem jakožto režisérem už mnohokrát a věděla jsem, že jsme v dobrých rukou. Dal si velmi záležet na tom, aby pravdivě vylíčil Philomenin příběh a zachoval věrnost Martinově knize. Jsem moc ráda, že jsem se na tom filmu také podílela. A doufám, že i Philomena bude mít stejnou radost z toho, co jsme s jejím příběhem udělali.

Judi Denchová, 2013

Předmluva k českému vydání

VÝCHOVA DÍVEK V IRSKU

Irská kultura se v České republice těší velké oblibě. Tradiční hudba, tanec, ale i příběhy přitahují Čechy všech generací. Pocit, že k Irsku a Irům máme „tak nějak blízko“, se u nás udržuje minimálně už od národního obrození a na paralelu malých národů, které sice utiskují mocnější státy, ale jejich obyvatelé vládnou nepřekonatelným důvtipem a humorem (a mají rádi pivo), leckdo poukazuje dodnes. V jedné věci se však situace v České republice a Irsku jak historicky, tak v současnosti liší, a to sice v postavení náboženství ve společnosti.

Odkaz bohatého irského kulturního dědictví, z kterého současnost čerpá, byl zachován díky vzniku irského národního obrození (tzv. Celtic Twilight) v devatenáctém století. Irští vlastenci se tehdy snažili o prosazování národní svébytnosti především ve snaze vymýtit britský imperialismus a britské kulturní tradice v Irsku. Nedílnou součástí této svébytnosti tvořilo náboženství – zatímco chudí Irové byli v naprosté většině katolíci, britští utlačovatelé patřili k anglikánské církvi. Proto se na správě irské společnosti už od vzniku Irského svobodného státu v roce 1922 velkou měrou podílela i římskokatolická církev.

Její neochvějné postavení bylo stvrzeno ústavou z roku 1937, která mimo jiné prosazovala církevní pojetí manželství, a tudíž i nemožnost civilních rozvodů. Tehdejší vláda zastávala extrémně konzervativní sociální politiku a považovala náboženství a rodinu za morální pilíře státu, což mělo vliv i na postavení žen v irské společnosti. Přestože

bylo Irsko v obrozenecké literatuře často zosobňováno jako emancipovaná ženská postava (například mytologická královna Medb), skutečným ženám se žádných privilegií nedostávalo. Jelikož za úkol muže bylo považováno zasadit se o udržení samostatnosti státu a o jeho rozvoj, ženy se musely zříci veškerých vlastních ideálů a potřeb, aby se mohly plně soustředit na vytvoření patřičného rodinného zázemí, jež muž pro výkon tohoto úkolu potřeboval. V této povinnosti a rození potomstva byl spatřován veškerý smysl jejich života.

O vštěpování těchto povinností se kromě vlastních rodin zasazovaly především různé náboženské řády prostřednictvím vzdělávání, za jehož poskytování byly zodpovědné. Jakékoliv porušení těchto zásad se trestalo. Údajné hříšnice byly nedobrovolně odváděny do klášterů a nuceny k neplacené práci v tamních komerčních prádelnách (tzv. Magdalene laundries). Přestože byly prádelny provozované kláštery původně určené pro nápravu prostitutek, definice „padlé ženy“ byla v irské společnosti díky neomezenému vlivu církve postupem času podstatně rozšířena. Stejný osud tak čekal ženy, kterých se rodina potřebovala zbavit, protože byly znásilněné nebo sexuálně obtěžované rodinnými příslušníky, ale i ty, které byly příliš hezké, vyzývavé či svérhlavé.

Práci v prádelnách si provinilé měly podle církve získat boží odpuštění za své hříchy. Z výpovědí bývalých chovanek je ovšem zřejmé, že v tomto „nápravném“ systému fungujícím na bázi přetvářky, musely čelit krutému zacházení. Jejich život v kláštorech se podobal pobytu ve vězení. Při příjmu jim byl odebrán veškerý osobní majetek, ostříhali jim vlasy a změnili jméno, musely nosit uniformu, neměly osobní volno a nesměly se mezi sebou bavit. Délka takovýchto pobytů byla navíc stanovena na dobu neurčitou.

Téma mimomanželského sexu bylo v Irsku vzhledem k rozsahu vlivu církve tabu. Zákon z roku 1935 zakazoval dovoz a prodej anti-koncepce. Jít na potrat bylo nezákonné a jejich provádění se stíhalo

pod trestem smrti. Ženy očekávající narození mimomanželských dětí tak byly, podobně jako Philomena, jejíž příběh je popsán v této knize, umísťovány do domovů pro svobodné matky spravovaných náboženskými řády. Společnost jim vštěpovala přesvědčení, že jejich čin byl smrtelným hříchem, který není možné odčinit. Tento hřích pak nešpinil pouze jejich čest, ale i pověst celé rodiny, která se jich proto často úplně zřekla. V této víře byly nadále utvrzovány i během pobytu v domovech. Nikoho nezajímalo, jak ony samotné na situaci pohlížejí, jaké mají pocity.

Poté co ženy porodily, byly nuceny v domovech setrvat a rok až tři vykonávat různá zaměstnání. (Pokud tedy neměly v hotovosti sto irských liber, tj. přibližně 3500 Kč na to, aby se z této povinnosti vyplatily, což si mohla dovolit jen málokterá.) Své ratolesti směly během této doby vídat pouze na pár hodin denně, a to až po dlouhé pracovní době. To ovšem nezabránilo tomu, aby si k nim nevybudovaly emoční pouto, takže šok po následovném odebrání dětí byl pro ně o to závažnější. Irská katolická církev měla totiž za to, že jelikož jsou svobodné matky morálně zvrhlé, není v jejich silách, aby se o své potomky vhodným způsobem postaraly. Ženy pobývající v kláštřích tak byly pod nátlakem nuceny podepsat souhlas s poskytnutím svých dětí k adopci. Skandál, v němž byla zapletená americká herečka Jane Russellová, která chudé severoirské ženě v roce 1952 „pomohla“ od jejího patnáctiměsíčního syna, otřásl v té době i irskou vládou. Nedokázal ovšem vymýtit drakonické praktiky místní církve. Mnozí je dokonce neváhají označit za ilegální obchod, jelikož odebrané děti byly často prodávány do zahraničí a utržené peníze si církevní řády vyúčtovaly jako dobročinné příspěvky na provoz klášterů. Ačkoli se to může zdát neuvěřitelné, tento program nucených adopcí ne-manželských dětí zaštiťovaný církevními institucemi běžel v Irsku nekontrolovaně od padesátých let minulého století až do roku 1974, kdy proběhla novelizace zákona o adopci.

Úzký vztah mezi státem a církví a koordinované vymáhání společenských konvencí týkajících se nemanželských dětí, které změnily život nejen Philomeně a jejímu synovi, pokračoval ovšem i nadále. Na to v roce 1992 poukázal takzvaný případ „X“. Čtrnáctileté dívce, která otěhotněla poté, co ji soused znásilnil, bylo soudem zapovězeno vycestovat do zahraničí. Vyšlo totiž najevo, že se tam chystá za účelem interrupce. Je obzvláště znepokojující, že se nebral ohled na skutečnost, že zmíněná dívka byla, vzhledem k sebevražedným sklonnostem, v ohrožení života. Namísto toho byl tento případ brán jako precedent. Až teprve v roce 2013 byl po několika dalších případech změněn zákon o potratech tak, že je tento zákrok v Irsku povolen výjimečně právě v situaci, kdy těhotenství ohrožuje život budoucí matky.

Vliv církve na společenské dění v Irsku začal upadat až koncem devadesátých let minulého století, a to především následkem skandálních mediálních odhalení sexuálního zneužívání a fyzického týrání dětí umístěných v péči církevních řádů a v nápravných zařízeních jimi spravovaných. Na základě těchto obvinění zorganizoval stát pod vedením soudců Yvonne Murphyové a Seána Ryana rozsáhlá šetření, o jejichž výsledcích vyšly v roce 2009 zprávy. Ty byly stejně šokující jako dřívější odhalení, protože je nejen potvrdily, ale zdokumentovaly i skutečný rozsah zneužívání a týrání.

O zachycení nelidských podmínek v klášterních prádelnách, z nichž poslední byla zavřena teprve v roce 1996(!), usilovaly dva filmy natočené v nedávné minulosti, *Hříšnice* (Sinners, 2002) a *Padlé ženy* (The Magdalene Sisters, 2002). Díky těmto filmům se rozběhla kampaň, po které se v roce 2013 irský ministerský předseda Enda Kenny postiženým veřejně omluvil za příkoří a nelidské zacházení, kterým byly vystaveny. Kenny ve svém projevu prohlásil, že tato aféra vrhá stín na celou irskou společnost a to, jakým způsobem se definuje vůči své minulosti. Žijícím postiženým bylo nabídnuto od-

škodnění ve formě poradenských služeb, zdravotní péče či finančního odškodného.

Ženy z Domovů pro matku a dítě bohužel na podobnou omluvu stále čekají. Jejich případné snahy o získání informací o odebraných dětech jsou navíc komplikované tím, že dokumentace týkající se nucených adopcí byla často zničena při zániku „pečovatelských“ institucí. Ke zbývajícím informacím je ale i v dnešní době prakticky nemožné se dostat. Brání tomu stávající zákon o adopci, který by se ovšem mohl dočkat změny právě díky uveřejnění příběhu Philomeny Lee. Ten se stal inspirací nejen pro natočení kritikou oceňovaného filmu, ale i pro založení projektu „Philomena“, který lobbuje u irské vlády za schválení zákona o celoplošném zpřístupnění záznamů o nucených adopcích. Přestože tento příběh zachycuje závažné skutečné události, pro svá skandální odhalení a zvraty předčí v čtivosti nejen špionážní či milostný román.

Michaela Marková, 2015

Prolog

Bylo to na silvestra v roce 2003. Začínalo se připozdívat a já uvažoval, že odejdu – večírek byl nudný a já unavený – ale kdosi mi poklepal na rameno. Té neznámé ženě bylo kolem pětačtyřiceti a byla trošku přiopilá. Řekla mi, že má za muže bratra jednoho našeho společného přítele, ale moc dlouho už ho mít nebude. Zdvořile jsem se usmál. Položila mi ruku na paži a řekla, že má něco, co by mě mohlo zajímat.

„Vy jste novinář, ne?“

„Býval jsem.“

„Dokážete přijít věcem na kloub, že ano?“

„Přijde na to, o co jde.“

„Musíte se seznámit s jednou mou kamarádkou. Má takovou záhadu a potřebuje, abyste ji vyřešil.“

Zaujalo mě to natolik, že jsem se s tou kamarádkou sešel v kavárně Britské národní knihovny – byla to finanční administrátorka něco před čtyřicítkou, elegantně oblečená, s pronikavýma modrýma očima a vlasy černými jako uhel. Trápila ji jistá rodinná záhada. Její matka, Philomena, si tehdy o Vánocích dala trochu moc šery a pak se rozplakala. Musela rodině sdělit tajemství, které si nechávala pro sebe padesát let...

Dříme snad v každém z nás touha stát se detektivem? Ten rozhovor v Britské národní knihovně byl začátkem hledání, které mi zabralo

pět let a dovedlo mě z Londýna přes Irsko až do Spojených států. Na stole mi teď leží spousta starých fotografií, dopisů a deníků – kvapné úzkostlivé klikyháky dychtivé hospodyňky, slzavé podpisy na smutných dokumentech a fotka ztraceného chlapečka v modrém svetru svírajícího plechové letadélko...

Všechno, co najdete v následujícím textu, je pravda, nebo co nejpřesnější rekonstrukce. Bylo třeba nalézt některé stopy, a důkazů bylo nemálo. Některé z postav příběhu si psaly deníky nebo zanechaly detailní korespondenci; další lidé jsou ještě naživu a svolili, že si se mnou promluví; jiní se se svou verzí událostí svěřili přátelům. Mezery se zaplnily, postavy získaly obrysy a postupně jsem se mohl dohadovat, jak se co odehrálo. V tom ale přeci detektivní práce spočívá, nebo ne?

ČÁST PRVNÍ

KAPITOLA PRVNÍ

Sobota 5. července 1952,

Opatství Sean Ross Abbey, Roscrea, hrabství Tipperary, Irsko

Sestra Annunciata proklínala elektriku. Při bouřce světla poblikávala tak zoufale, že to bylo horší než staré petrolejové lampy. A ony dnes v noci potřebují světla co nejvíc.

Snažila se utíkat, ale nohy se jí zamotávaly do hábitu a ruce se jí třásly. Horká voda šplíchala ze smaltovaného latoru na kamenné dláždění tmavé chodby. Ostatním to mohlo být jedno, stačilo, aby se modlily k panence Marii, jenže od sestry Annunciaty se očekávalo, že bude dělat něco praktického: ta dívka tam umírá, a nikdo nemá ponětí, jak ji zachránit.

V provizorní ordinaci nad kaplí si klekla vedle pacientky a šeptala jí povzbudivá slůvka. Dívka se na oplátku pousmála a zamumlala cosi nesrozumitelného. Místnost zvenčí osvětil blesk. Annunciata přitáhla dívce příkrývku výš, aby neviděla krev na prostěradle.

Annunciata nebyla o moc starší než její pacientka. Obě pocházely z venkova; obě z oblasti Limericku. Jenže ona byla porodní sestra a lidé očekávali, že něco udělá.

Slyšela, jak představená, matka Barbara, shromažďuje děvčata v kapli pod nimi a přikazuje jim modlit se za dívku nahoře – za hříšnici, jako byly ony – která umírá. Jejich hlasy zněly vzdáleně a nevlídně. Annunciata dívce stiskla ruku a řekla jí, ať si toho nevšímá. Nadzvedla pacientce bílou plátěnou košili a otřela jí nohy teplou vodou. Dítě už

